

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA BİR SÜRYANİ AYAKLANMASI

Dr. İsrail KURTCEPHE*

Osmanlı Devleti'ni saflarına almak istemeyen itilaf Devletleri, Birinci Dünya Savaşı başladığında Osmanlı topraklarına yönelik askeri hazırlıklarına hız verdiler. Fransa, gizli antlaşmalarda payına düşen Suriye'de faaliyetlerini artırırken İngiltere de Mısır'da ve Basra Körfezi'nde çalışmalarını yoğunlaştırdı. Rusya ise Kuzey İran topraklarını kullanarak Türk sınırına yakın Türk topraklarına karşı saldırılar başlattı. Bu saldırılarda Rus askerleri kullanılmıyordu; Türk-İran sınır bölgelerinde yaşayan Ermeni, Nasturi ve Kürt aşiretleri, çeşitli vaadlerle Türkler aleyhine kışkırtılıyorlardı. Rus tahriki sonucu yapılan bu saldırılarla bölgede ilan edilmemiş bir savaş sürüyordu¹. Karadeniz olayından sonra Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilanını müteakip Doğu Anadolu topraklarına karşı saldırıya geçen Ruslar, yanlarında savaşmaya hazır gönüllü kuvvetler buldular. Bölgede yaşayan Ermeniler, Nasturiler ve Abdürrezzak'ın liderliğindeki bazı Kürt grupları Ruslarla beraber Türk ordusuna karşı savaşa katıldılar. Yalnızca Rus saflarına katılmakla kalmayan bu gruplar, bilhassa Ermeniler, Türk yerleşim merkezlerine karşı giriştikleri saldırılarda savunmasız insanları acımasızca katlettiler. Ermenilerin giriştikleri katliamlar, büyük boyutlara ulaşmıştı. Bu tür saldırılar, Türk ordusunun hareketına da engel oluyordu. Bir an önce bu duruma bir son vermek gerekiyordu. Osmanlı Hükümeti, bu sorunu çözmek için bölgede yaşayan Ermeni halkı göç ettirme kararı aldı².

Ermenilerin tehciye tâbi tutulduğunu gören Nasturiler Anadolu ve Irak topraklarında isyana kalkıştılar. 1915 Eylül'ünde Nasturilere karşı girişilen askeri hareket sonucu bu kitleye önemli kayıplar verdirildi³.

* Kara Harp Okulu Öğretim Üyesi

1. ATASE Arşivi, Kls. 1488, Ds. 32, Fhr. 3/1-15.

2. Esat Uras, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, İstanbul 1987, s. 605.

3. ATASE Arşivi, Kls. 17, Ds. 81, Fhr. 3. 10.

Nasturi ayaklanmasının bastırılmaya çalışıldığı günlerde Başkomutanlık Vekaleti'ne yeni bir ayaklanma haberi geldi. Teşkilât-ı Mahsûsa tarafından İran'a gönderilmek üzere yola çıkarılan İran Müretteb Müfrezesi Komutanı Ömer Naci Bey'den gelen 12 Ekim 1915 tarihli telgrafta bildirildiğine göre Diyarbakır, Cizre ve Midyat'ta yaşayan hristiyan Süryaniler isyan ederek civarlarındaki halkı katletmeye başlamışlardı. Ömer Naci Bey, bu ayaklanmayı bastırmak için izin istiyordu. Alınan ilk bilgilere göre asilerin silah sayısı dört-beş bin kadardı. Fakat Ömer Naci Bey, bu rakamın abartıldığına inanıyordu. Buna rağmen mevcudu 650 kişi olan müfrezesini, bu ayaklanmayı bastırmak için yeterli görmüyordu. Müfrezenin elinde bulunan iki adi cebel topu da gerekli ateş gücünü sağlayamayacaktı. Ömer Naci Bey, asilere karşı harekete geçmek için Cizre'ye gelmesi beklenen 51. Fırka'dan bir taburla bir seri cebel topunun müfrezenin emrine verilmesini istiyordu⁴.

Süryani ayaklanmasını müteakip aynı bölgede çeşitli yerlerden firar ederek Cizre'nin 50 km kadar batısında bulunan Harar köyünde toplanan 100 kadar silahlı bir Ermeni grubu da müslüman köylerine karşı saldırıya geçtiler. Müslüman köylerini basarak yakıp yıkan ve halkını hunhârâne bir şekilde katleden Ermeniler, Cizre ile Diyarbakır arasındaki telgraf hatlarını kestiler. Bu havalide bu ayaklanmaları bastırarak yeterli kuvvet yoktu. Cizre'ye gelen 18. Kolordu Komutanı Halil Bey, Başkomutanlık Vekaletinden bu ayaklanmayı bastırmak üzere Ömer Naci Bey Müfrezesi ile 52. Fırka'dan bir alayın görevlendirilmesini istedi⁵. Süryani ve Ermeni saldırıları sürerken İran Müretteb Müfrezesi Golç Paşa'dan aldığı emir üzerine 17 Ekim 1915 günü Cizre'den isyan mahallerine doğru hareket etti. Müfrezenin 26 Ekim'de Mardin'de olması bekleniyordu⁶. Ancak bu sırada Müfrezeye bir tabur kuvvet vermesi emredilen 51. Fırka Bağdat'ta bulunuyordu⁷. Bağdat'tan ayaklanma bölgesine kuvvet göndermek zaman alacaktı. Bu düşünülerek Musul Valiliği'nce, milis komutanı Ethem Bey'in kumandasında 500 kişilik bir "mücahit" kuvvetinin Ömer Naci Bey'e yardım etmek üzere yola çıkarılması kararlaştırıldı⁸.

4. ATASE Arşivi, Kls. 17, Ds. 81, Fhr. 27.

5. ATASE, Arşivi, Kls. 17, Ds. 81, Fhr. 27/1.

6. ATASE, Arşivi, Kls. 17, Ds. 81, Fhr. 31/2.

7. ATASE, Arşivi, Kls. 17, Ds. 81, Fhr. 27/2.

8. ATASE, Arşivi, Kls. 17, Ds. 81, Fhr. 31, 31/3

Başlangıçta birbirinden ayrı olaylar gibi görünen Süryani ve Ermeni ayaklanmalarının çok geçmeden iki hristiyan toplumun ortak harekâtı olduğu anlaşıldı. Nitekim bu iki isyancı zümre, müslüman köylerine birlikte saldırmaya başladılar. Bölgeden gelen haberlerden, bu açıkca anlaşılıyordu. Ayaklanmanın başladığı yerleşim alanları, 3. Ordu mıntıkasında bulunduğu için bölgeye gönderilen müfrezeler, adı geçen ordunun emrine verildi. Enver Paşa'nın 28 Ekim 1915 tarihli emrine göre, asilere silahlarını teslim etmek ve hükümetin göstereceği yerlerde oturmak şartıyla affedilecekleri önerisi götürülecekti. Ayrıca meselenin halli için Musul'da bulunan Metropolit ile temasa geçilecekti⁹. Musul Valisi Haydar Bey de asilerin bu öneriyi kabul edeceklerini tahmin ediyor ve ayaklanmanın kan dökülmeksizin sona erdirileceğini ileri sürüyordu¹⁰.

Enver Paşa'nın emri gereğince asilere götürülen teslim önerisi pek rağbet görmedi. Buldukları mevkiiler direnişe elverişli olmayan, Basberin ve Hezak gibi asilerin çoğunlukta buldukları mevkiilerden uzakta bulunan iki-üç köy halkı teslim önerisini kabul ettiler. Bunlar da silahlarının yalnız işe yarayanlarını teslim ettiler. Diğer ayaklanma bölgelerindeki asiler, teslim önerisine ateşle karşılık verdiler Türk karakollarına ve müslüman köylerine karşı yeni saldırılar düzenlediler. Hezak köyü, çok müstahkem bir mevki haline getirilmişti. Köyün etrafı hendekler ve duvarlarla çevrilmişti. Köyde 10.000 kadar asi bulunduğu tahmin ediliyordu. Hezak'ı kuşatan müfreze komutanı Ömer Naci Bey, asilere silahlarını terk ederek teslim olmalarını teklif etti. Asi Süryaniler, teslim önerisini reddettiler. Asilerle Ömer Naci Bey kuvvetleri arasında büyük bir oransızlık vardı. Müfrezenin elinde bulunan iki adi top da beklenen etkiyi yapmaktan uzaktı. Teslim önerisinin reddinden sonra çıkan çatışmada müfrezenin yetersiz kaldığı görüldü. Ömer Naci Bey'in gayretlerine rağmen istenen sonuç elde edilemedi. Türk kuvvetleri ikisi subay olmak üzere 38 yaralı ve üç şehit verdiler¹¹.

Olanlara rağmen Osmanlı Hükümeti, meseleyi barışçı yoldan halletmek istiyordu. Kuvvet kullanımının bölgede yaşayan diğer hristiyan unsurları da ayaklanmaya sevk edebileceği endişesi, Osmanlı Hükümeti'ni öncelikle barışçı bir çözüm arayışına itiyordu.

9. ATASE, Arşivi, Kls. 17, Ds. 81, Fhr. 32.

10. ATASE Arşivi, Kls. 17, Ds. 81, Fhr. 32/1.

11. ATASE Arşivi, Kls. 17, Ds. 81, Fhr. 35.

Diyarbakır Valiliğ'in'den teslim önerisini tekrarlaması ve asilerin sayıları hususunda kesin bilgiler lede etmeye çalışması istendi¹². Diyarbakır Valisi, asilerin teslim olacaklarına ihtimal vermiyor ve böyle bir teklifin ısrarla asilere barışçı yoldan kabul ettirilmeye çalışılmasının devlet otoritesini zaafa uğratacağını düşünüyordu. Bu düşüncesini Dahiliye Nezareti'ne bildirdi¹³.

Bölgede isyanlar birbirini izliyordu Musul Vilayeti dahilinde bulunan Ermeni ve Yezidiler ayaklanarak Sancar Dağı'na çekilmişlerdi. Bu asiler, Süryani asilerle haberleşerek direnişi teşvik ediyorlardı. Asi grupların birbirleriyle dayanışması ayaklanmanın yayılması ihtimalini artırıyordu¹⁴.

Kasım 1915 başlarında Süryani isyanını bastırma girişimlerinden henüz bir sonuç alınamamıştı. Ömer Naci Bey Müfrezesini takviye maksadıyla bir müfreze gönderildi. Bu iki müfrezenin önce Mityat mıntıkasındaki Hanele üzerine hareket etmeleri emredildi¹⁵. Fakat Ömer Naci Bey Müfrezesi hala Hezak önlerinde bulunuyordu. 4. Ordudan gönderilen Piyade taburu ile cebel takımı Mityat civarına gelmişti. Başkomutanlık, ayaklanmanın bu kuvvetlerle bastırılması gerektiğini belirtiyor ve başka bir kuvvetin gönderilmesinin mümkün olmadığını vurguluyordu¹⁶.

Ömer Naci Bey, aldığı emir gereğince Hezak ve civarı Süryanilerine teslim olmalarını önerdi, aksi takdirde haklarında daha şiddetli davranılacağını bildirdi. 4 Kasım 1915 günü yapılan bu öneri, Süryaniler tarafından kabul edildi. Verilen cevapta, Hezak ve civarı Süryanilerinin devlete sadık olduğu ve sadık kalacağı söyleniyor, silahlarını teslim edecekleri, hükümete olan borçlarını ödeyecekleri ve tahrip ettikleri telgraf hatlarını tamir edecekleri belirtiliyordu. Ayrıca Midyat'ın diğer köylerindeki asilerin de aynı surette teslim olmalarını sağlamak üzere bir heyet göndermeyi vaad ediyorlardı. Asilerin teslim isteklerini Başkumandanlık Vekaleti'ne bildiren Ömer Naci Bey, isyanın bu şartlarla maksada uygun olarak bastırılabilmesinin mümkün olduğunu belirtiyor ve müfrezenin asli görevini yerine getirmek üzere İran'a doğru hareketine izin verilmesini istiyordu¹⁷.

12. ATASE Arşivi, Kls. 17. Ds. 81, fhr. 35/1.

13. ATASE Arşivi, Kls. 17. Ds. 81, Fhr. 35/2.

14. ATASE Arşivi, Kls. 17. Ds. 81, Fhr. 35/3.

15. ATASE Arşivi, Kls. 17. Ds. 81, Fhr. 35/4.

16. ATASE Arşivi, Kls. 17. Ds. 81, Fhr. 35/6.

17. ATASE Arşivi, Kls. 17. Ds. 81, Fhr. 35/8.

Enver Paşa, Süryani isyanının uzamasından rahatsız olmuştu. 3. Ordu Kumandanlığı'na gönderdiği 6 Kasım 1915 tarihli şifrede "Midyat isyanı derhal ve kemal-i şiddetle basdırılmalıdır" diyor ve Ömer Naci Bey Müfrezesi'nin isyan bastırılana kadar Midyat'tan ayrılmamasını emrediyordu¹⁸.

6 Kasım 1915 tarihli 12. Kolordu Kumandanlığı'ndan Enver Paşa'ya çekilen telgraftan anlaşıldığına göre, Ömer Naci Bey, Başkumandanlık Vekaleti'nin emrini beklemezsizin asilerle anlaşma yapmıştı. Hezak köyündeki asiler silahlarını teslim etmişlerdi. Ömer Naci Bey, diğer köylerdeki asilerin de teslimine hazır olduklarını iddia ediyordu. Ona göre müfreze verilen görevi tamamlamıştı. İzin verildiği takdirde Musul-Revandiz yoluyla İran'a doğru hareket edecekti¹⁹. 4. Ordunun Midyat'a gelmiş olan piyade taburu ile cebel takımının da kendi emrine verilmesini talep ediyordu²⁰.

İsyanın bastırıldığı haberi üzerine Ömer Naci Bey'e İran'a hareket izni verildi. Bunu öğrenen 3. Ordu Komutanı Kamil Paşa, Enver Paşa'dan bu iznin iptalini istedi. Kamil Paşa, Midyat isyanının günden güne genişlediğini, asilerin aman dilemek niyetinde olmadıklarının anlaşıldığını ve bu mesele tamamen hallolmadıkça müfrezenin bölgeden ayrılması halinde isyan bölgelerinde çok daha büyük olayların çıkmasının muhtemel olduğunu söylüyordu. Kamil Paşa, 4. Ordunun piyade taburunun ayaklanmayı bastıramıyacağını iddia ediyor ve Ömer Naci Bey Müfrezesinin başarısızlığa uğradığını ileri sürüyordu. Müfrezenin bölgeden ayrılmasının yaratacağı tehlikeleri düşünen Paşa, meselenin çözümüne kadar Ömer Naci Bey'in hareket etmemesi gerektiğine dikkat çekiyor ve bu hususta Enver Paşa'nın gerekli emri vermesini istiyordu²¹.

Başkumandanlık Vekaleti'nden 3. Ordu Kumandanlığı'na çekilen 14 Kasım 1915 tarihli telgrafla isyan hakkında ayrıntılı bilgi istendi. Başkumandanlık şu sorulara tafsilatlı cevap verilmesini istiyordu²².

1. Midyat mıntıkasındaki asiler hangi milletten idiler?

18. ATASE Arşivi, Kls. 17. Ds. 81, Fhr. 35/14.

19. ATASE Arşivi, Kls. 17. Ds. 81, Fhr. 35/12.

20. ATASE Arşivi, Kls. 17. Ds. 81, Fhr. 35/15.

21. ATASE Arşivi, Kls. 17. Ds. 81, Fhr. 51/1.

22. ATASE Arşivi, Kls. 17. Ds. 81, Fhr. 51/3.

2. Ömer Naci Bey, bunlardan hangileriyle ne gibi şartlarla ve ne suretle anlaştı?

3. Bu şartlar asiler tarafından tamamen yerine getirildi mi? Bu günkü durum nasıldır?

4. Siz bu çözüm şeklinde bir mahzur görüyorsanız nasıl bir çözüm öneriyorsunuz? Bunun halen icrası ne dereceye kadar mümkündür?

Bu soruları, 3. Ordu Kumandanı Kamil Paşa 15 Kasım 1915 tarihli şifre ile cevaplandırdı. Ayaklananların büyük kısmı Midyat yöresinde yaşayan Süryanilerdi. Bunlara öteden beriden firar eden az sayıda Ermeniler ile Keldaniler de katılmışlardı. Ömer Naci Bey ve Diyarbakır Valisi, bunlardan Hezak köyündeki Süryanilerin silahlarını teslim ederek kendi köylerine dönmek ve tahrip ettikleri telgraf hatlarını tamir etmek ve hükümete olan borçlarını ödemek şartlarına muvafakat ettiklerini, bu şekilde meselenin sulhen çözümlendiğini bildirmişlerdi. Meskenlerinin değiştirilmesi ve ellerindeki silahlarının tamamının toplanmasına çalışıldığı takdirde asilerin yeniden isyana kalkışmaları ihtimali büyüktü. Ömer Naci Bey, Enver Paşa'nın emri üzerine Musul'a doğru hareket etmişti. Orada kalan diğer müfreze ise açıklanan şartlar gereğince Süryanilerin teslim etmekte oldukları silahları toplamaya devam ediyordu. İsyana bu şekilde "muvakkaten" bastırılmıştı. O yörede asayişin istikrarı ve bu asilerin tamamıyla devlete sadık hale getirilebilmeleri için isyana katılan halkın başka yörelere göç ettirilmeleri zaruri görülüyordu. Zira düşmanın yaklaşması halinde bunlar tekrar isyan edebilir ve müslüman halka karşı katliamlara girişebilirlerdi. Kamil Paşa da isyan eden Süryani halkın başka bölgelere göç ettirilmesi gerektiği fikrindeydi. Ancak, Ömer Naci Bey'in bölgeden ayrılması ve yeterli kuvvet bulunmaması, bu icraatı uygun bir zamana ertelemeyi zaruri kılıyordu²³.

Osmanlı Hükümeti, asilerin ellerindeki tüm silahların toplanması ve yerleşim merkezlerinin değiştirilmesini düşündüğü halde bölgede yaşayan hristiyan halkı karşısına almamak için kuvvet kullanmaktan kaçındı²⁴. Süryanilere karşı çok hoşgörülü davranıldı. Süryani unsuru, devletin yanına çekmek için ayaklanmaya katılanlara hiçbir ceza verilmedi.

23. ATASE Arşivi, Kls. 17. Ds. 81, Fhr. 58.

24. ATASE Arşivi, Kls. 17. Ds. 81, Fhr. 58/1.